

THE IMPACT OF REGIONAL INTEGRATION PROCESSES IN CENTRAL ASIA ON THE GEOPOLITICAL BALANCE AND ITS FUNCTION IN TRANSFORMING THE ROLE OF EXTERNAL POWERS

Fathulla Khikmatov

Doctor of Philosophy (PhD) in Political Science, Associate Professor
Department of Political Science, Journalism and Mass
Communications University of Uzbekistan

Nizom Khakimov

4th-year student, International Relations Program
nizomkhakimovv@gmail.com

Muhammadro'zi Abdulhayev

4th-year student, International Relations Program
abdulhayevmuhammadrozi487@gmail.com
<https://doi.org/10.5281/zenodo.20343826>

ARTICLE INFO

Received: 16th May 2026

Accepted: 21st May 2026

Online: 22nd May 2026

KEYWORDS

Central Asia, regional
integration, geopolitical
balance, strategic
autonomy, collective
subjectivity, C5+1,
external power
transformation, multi-
vector foreign policy, neo-
regionalism, regional
agency.

ABSTRACT

This article examines the impact of regional integration processes in Central Asia on the geopolitical balance of the region and their function in transforming the role of external powers, within a multi-layered theoretical and empirical framework. The study draws upon Mackinder's Heartland theory, Brzezinski's Grand Chessboard approach, neo-regionalism, complex regionalism, and strategic autonomy concepts, as well as the theoretical positions of regional scholars such as Dadabaev, Kassenova, Rakhimov, Mukhamediya, Sharshenova, and Knyazev. The article argues that the integration phase initiated and intensified since 2016 is elevating Central Asia from a geopolitical object to a collective strategic subject. Six mechanisms through which integration affects geopolitical balance are analysed theoretically and empirically: the formation of collective subjectivity, the expansion of strategic autonomy, balancing between external actors, the reduction of external manipulation through internal coordination, the impact of geo-economic integration on the security architecture, and the geopolitical function of transport corridors. Furthermore, the transformation of roles played by Russia, China, the United States, and the European Union is analysed through the categories of adaptive partnership, infrastructural competition, normative power, and geo-economic competition. The C5+1 format is given particular analytical attention in relation to theories of soft balancing, collective engagement, and regional diplomacy. The findings demonstrate that Central Asian integration is

consolidating the region's internal stability, balancing external pressures, and broadening the institutional foundations of its multi-vector foreign policy.

MARKAZIY OSIYODA MINTAQAVIY INTEGRATSIYA JARAYONLARINING GEOSIYOSIY MUVOZANATGA TA'SIRI VA TASHQI KUCHLAR ROLINI TRANSFORMATSIYA QILISHDAGI FUNKSIYASI

Fathulla Xikmatov

Siyosiy fanlar bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
O'zbekiston Jurnalistika va ommaviy kommunikatsiyalar universiteti,
Siyosiy fanlar kafedrası

Nizom Xakimov

Xalqaro munosabatlar ta'lim yo'nalishi 4-kurs talabasi
nizomkhakimovv@gmail.com

Muhammadro'zi Abdulhayev

Xalqaro munosabatlar ta'lim yo'nalishi 4-kurs talabasi
abdulhayevmuhammadrozi487@gmail.com
<https://doi.org/10.5281/zenodo.20343826>

ARTICLE INFO

Received: 16th May 2026
Accepted: 21st May 2026
Online: 22nd May 2026

KEYWORDS

Markaziy Osiyo, mintaqaviy integratsiya, geosiyosiy muvozanat, strategik avtonomiya, kollektiv subyektlilik, C5+1, tashqi kuchlar transformatsiyasi, ko'p vektorli siyosat, neo-regionalizm, regional agency.

ABSTRACT

Ushbu maqolada Markaziy Osiyoda mintaqaviy integratsiya jarayonlarining mintaq geosiyosiy muvozanatiga ta'siri hamda tashqi kuchlar rolini transformatsiya qilishdagi funksiyasi ko'p qatlamli nazariy va empirik tahlil doirasida o'rganiladi. Tadqiqot Makkinder "Heartland" nazariyasi va Brzezinski buyuk shaxmat taxtasi yondashuvi, neo-regionalizm, kompleks regionalizm va strategik avtonomiya konsepsiyalari hamda mintaqashunoslik sohasidagi Dadabaev, Kassenova, Rakhimov, Mukhamediya, Sharshenova va Knyazev kabi mintaq olimlarining nazariy qarashlariga tayanadi. Maqolada isbotlanishicha, 2016 yildan boshlanib jadallashgan integratsiya bosqichi Markaziy Osiyoni geosiyosiy obyekt holatidan kollektiv strategik subyekt darajasiga ko'tarmoqda. Shu jarayonda geosiyosiy muvozanatga ta'sir qiluvchi oltita mexanizm — kollektiv subyektlilikning shakllanishi, strategik avtonomiyaning kengayishi, tashqi aktorlar o'rtasidagi balanslash, ichki koordinatsiya orqali tashqi manipulyatsiya imkoniyatining qisqarishi, geoiqtisodiy integratsiyaning xavfsizlik arxitekturasiga ta'siri va transport koridorlarining geosiyosiy funksiyasi — nazariy va empirik jihatdan ochib beriladi. Bundan tashqari, Rossiya, Xitoy, AQSh va Yevropa Ittifoqining mintaqadagi rollarida kuzatilayotgan transformatsiya adaptive partnership, infrastructural competition, normative power va geo-economic

competition kategoriyalari orqali tahlil qilinadi. C5+1 formati esa soft balancing, collective engagement va regional diplomacy nazariyalari bilan bog'liq holda alohida tahliliy e'tibor ostiga olinadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, Markaziy Osiyo integratsiyasi mintaqaning ichki barqarorligini mustahkamlab, tashqi ta'sirlarni muvozanatlashtirib, ko'p vektorli tashqi siyosatning institutsional asoslarini kengaytirmoqda.

Kirish. Markaziy Osiyo Yevrosiyoning geografik markazini egallagan holda geosiyosiy raqobatning asosiy arenasiga aylangan. Halford John Mackinder 1904 yildagi “Tarix geografik o'qi” va 1919 yildagi “Demokratik ideallar va reallik” asarlarida “Heartland” nazariyasini shakllantirib, “Kim Sharqiy Evropani nazorat qilsa — Heartlandni boshqaradi; kim Heartlandni nazorat qilsa — Jahon orolini boshqaradi; kim Jahon orolini nazorat qilsa — butun dunyoni boshqaradi” degan geosiyosiy aksiomani ilgari surdi. Bu formula Markaziy Osiyoga nisbatan XX asr davomida Buyuk Britaniya, SSSR va AQSh tomonidan turli shaklda qo'llanildi. Zbigniew Brzezinski esa 1997 yildagi “Buyuk shaxmat taxtasi” asarida Markaziy Osiyoni “Yevrosiyo Bolqoni” sifatida tavsifladi va bu hududda yetakchi pozitsiyalarni egallash AQSH global gegemoni sifatida qolishining zaruriy sharti ekanini asosladi. Ushbu nazariy kontekst uzok vaqt davomida Markaziy Osiyoni tashqi kuchlar raqobati maydoni — passiv strategik “shahmat” toshi sifatida ko'rish tendensiyasini ilmiy diskursda ham mustahkamladi.

Biroq XXI asrning ikkinchi o'n yilligida Markaziy Osiyoda sifat jihatdan yangi jarayon boshlandi. 2016 yilgi O'zbekiston tashqi siyosatidagi “ochiqlik kursi” va mintaqa davlatlari o'rtasidagi

konsultativ sammitlarning tashkil topishi bu o'zgarishning eng muhim katalizatorlari bo'ldi. Roy Allison tomonidan o'zi “virtual regionalizm” sifatida tavsiflagan Markaziy Osiyodagi integratsiya modeli — ya'ni, haqiqiy supramilliy integratsiya o'rniga faqat rejim xavfsizligini ta'minlovchi ko'rinma hamkorlik (Allison, 2008) — endi ham yangilanib bormoqda. Hettne va So'derbaum tomonidan ishlab chiqilgan yangi regionalizm (new regionalism) paradigmasi bilan solishtirganda, Markaziy Osiyodagi hozirgi jarayon “yumshoq regionalizm” va “amaliy kun tartibiga asoslangan integratsiya” belgisiga ega: qattiq supramilliy institutlar o'rniga moslashuvchan muloqot mexanizmlari, liderlar konsultatsiyasi va sektorlararo hamkorlik oldinga chiqmoqda.

Mavjud ilmiy adabiyotda Markaziy Osiyo integratsiyasini “muvaffaqiyatsiz” yoki “to'liqsiz” deb ko'rish tendensiyasi kuchli bo'lgan. Sebastian Krapohl va Alexandra Vasileva-Dienes (2020) “integratsiya bo'lmagan mintaqa” modelini taklif qildi; Annette Bohr (2004) mintaqadagi “eski regionalizm” — ishonchsizlik va suverenitet ta'kidlash — hali ham ustunligini ta'kidladi. Anna Matveeva bu holatni “ixtiyorsiz o'yin sheriklar” iborasi bilan ifodaladi: davlatlar hamkorlikka ehtiyoj his qiladi,

ammo unga to'liq siyosiy kapital tiklamaydi. Biroq mintaqalik tadqiqotchilar — xususan, Timur Dadabaev, Nargis Kassenova, Marat Rakhimov, Nargiza Mukhamediya va Aijan Sharshenova — G'arb akademik diskursida hukmron bo'lgan bu pessimistik nazariyalarni tanqid qilib, ichki dinamikaga asoslangan yangi tahliliy doira ishlab chiqmoqdalar.

Tadqiqotda siyosiy fanlar va xalqaro munosabatlar metodologiyasiga mos holda qiyosiy-tahliliy, tizimli va tarixiy-kontekstual yondashuvlardan foydalaniladi. Asosiy manbalar sifatida xalqaro tashkilotlar hujjatlari (ADB, World Bank, UNECE), tashqi siyosat deklaratsiyalari, akademik jurnallar va mintaqa tadqiqotchilari asarlari jalb qilinadi.

ASOSIY QISM

1. Mintaqaviy Integratsiyaning Nazariy va Metodologik Asoslari

1.1. Klassik nazariyalar va Markaziy Osiyo fenomeni

Mintaqaviy integratsiyaning nazariy asoslari xalqaro munosabatlar fanida turli maktablar tomonidan turlicha talqin qilinadi. Realizm nuqtai nazaridan integratsiya asosan kuchlar muvozanatini saqlash va xavfsizlik dilemmasi sharoitida davlatning strategik manfaatlarini ta'minlash vositasidir (Waltz, 1979). Bu yondashuv Markaziy Osiyo davlatlarining integratsiyaga selektiv munosabatini, ya'ni supramilliy institutlardan o'zini chetda tutib, amaliy hamkorlikni afzal ko'rishini qisman tushuntiradi. Liberal institutsionalizm esa mintaqaviy institutlarni o'zaro bog'liqlikni kuchaytirish, hamkorlik xarajatlarini kamaytirish va ishonch hosil qilish

vositalarini sifatida ko'radi (Keohane & Nye, 1977). Markaziy Osiyo uchun bu paradigma transport-logistika, energetika va savdo integratsiyasining nisbatan tez sur'atda rivojlanishi orqali qisman tasdiqlanadi.

Geopolitik nazariya doirasida Mackinder va Brzezinski paradigmalari Markaziy Osiyoni tashqi kuchlar uchun strategik muhim hudud sifatida tavsiflaganligi sababli, bu mintaqada ichki integratsiya emas, tashqi raqobat aks ettirildi. Biroq hozirgi holat ushbu klassik modellarga muvofiq emas: mintaqa davlatlari o'zlari ham tashqi kuchlar raqobatining passiv nishoni emas, balki bu raqobatdan manfaat oluvchi faol aktorlarga aylanib bormoqda. Bu o'zgarish Mackinder va Brzezinski sxemalarini qayta ko'rib chiqishni taqozo etadi.

1.2. Yangi regionalizm va kompleks regionalizm

Björn Hettne va Fredrik Söderbaum tomonidan ishlab chiqilgan yangi regionalizm paradigmasi (new regionalism) integratsiyani faqat davlatlar emas, turli aktorlar — biznes, fuqarolik jamiyati, hukumat bo'lmagan tashkilotlar — tomonidan qurilgan ko'p qatlamli jarayon sifatida ko'radi. Ushbu yondashuv bo'yicha regionalizm "pastdan yuqoriga" (bottom-up) va "yuqoridan pastga" (top-down) omillarning birgalikda ta'siri ostida shakllanadi. Hettne (2005) mintaqalarni statik holatda emas, balki "regionness" — mintaqaviylik darajasi — ko'rsatkichi doirasida rivojlanib boruvchi jarayon sifatida ko'radi. Ushbu shkala bo'yicha "proto-mintaqa" bosqichidan "mintaqaviy jamoa" bosqichiga qadar besh daraja ajratiladi; Markaziy Osiyo

hozirgi vaqtda “mintaqaviy jamiyat” bosqichiga — ya'ni muassasalashtirish chuqurligi hali cheklangan, ammo siyosiy muloqot va amaliy hamkorlik barqarorlashgan fazaga — o'tish arafasida turibdi.

Amitav Acharya tomonidan ishlab chiqilgan “kompleks regionalizm” modeli (complex regionalism) esa Osiyo kontekstiga yanada mos keladi: bu yondashuv mintaqaviy tartibni tashqi hegemon kuchlar emas, balki mintaqada ichidagi kuchlar balansining o'zi yaratadi, degan asosga tayanadi. Acharya (2001) mintaqaviy institutlarni nafaqat funksional maqsadlar, balki identitet va normalar shakllanishi vositasi sifatida ko'radi. Bu nuqtai nazar Markaziy Osiyo uchun katta ahamiyatga ega: konsultativ sammitlar va C5 formati faqat diplomatik muloqot emas, balki “mintaqaviy biz” (regional we) identitetini mustahkamlash funksiyasini ham bajarmoqda.

1.3. Strategik avtonomiya va regional agency konsepsiyalari

Strategik avtonomiya (strategic autonomy) konsepsiyasi asosan Yevropa xavfsizlik diskursida ishlab chiqilgan bo'lib (Fiott, 2018), ammo keyinchalik kichik va o'rta davlatlarning tashqi siyosat strategiyasini tahlil qilishda ham keng qo'llanila boshladi. Bu konsepsiya bo'yicha davlat o'z tashqi siyosiy yo'nalishini o'zi belgilash, tashqi ta'sir va bosimga nisbatan chidamlilikni oshirish va har xil tashqi aktorlar bilan munosabatlarda muvozanat saqlash qobiliyatiga ega bo'lishga intiladi. Markaziy Osiyo davlatlari uchun strategik avtonomiya faqat individual emas, tobora ko'proq kollektiv xarakter kasb etmoqda: mintaqaviy hamkorlik

mexanizmlari individual davlatning tashqi ta'sirga zaifligi (external vulnerability) ni kamaytiradi.

Regional agency konsepsiyasi — mintaqaning o'zini muhim geosiyosiy qaror qabul qiluvchi subyekt sifatida namoyon qilishi qobiliyati — hozirgi Markaziy Osiyo tadqiqotlarida tobora muhim o'rin egallamoqda. Nargis Kassenova (2022) ushbu konsepsiyani “Markaziy Osiyo o'zini tashqi kuchlar raqobatining maydoni sifatida emas, balki o'z manfaatlarini ilgari suruvchi faol aktor sifatida talqin qilishi” deb izohlaydi. Marat Rakhimov (2020) esa regional agency ning asosiy ko'rinishlaridan biri sifatida mintaqada davlatlarining xalqaro muzokaralarda yagona platforma orqali mushtarak pozitsiya ifoda etishini ko'rsatadi.

1.4. Mintaqa olimlari va G'arb nazariyalari: qiyosiy sintez

G'arb akademik diskursida Markaziy Osiyo ko'pincha “muvoqqatlashsiz integratsiya” yoki “kuchlar raqobati maydoni” sifatida ko'rilgan bo'lsa, mintaqalik olimlar ushbu talqinni tanqid ostiga olib, yangi tahliliy doira taklif etmoqdalar. Timur Dadabaev (2018, 2021) O'zbekiston tashqi siyosatidagi o'zgarishni “mintaqaviy o'yin almashtiruvchi” (regional game changer) sifatida tavsiflab, bu o'zgarishning faqat ikki tomonlama munosabatlar emas, balki mintaqaviy integratsiya dinamikasiga ham tizimli ta'sir ko'rsatganini asoslaydi. Dadabaev metodologik jihatdan ham muhim hissa qo'shadi: u “Markaziy Osiyoni tashqaridan ko'rish” tendensiyasini tanqid qilib, “ichki nuqtai nazardan” (indigenous perspectives) tahlilning zarurligini ta'kidlaydi.

Nargis Kassenova (Garvard universiteti) “Ko'p vektorli tashqi siyosat” nazariyasini Markaziy Osiyo kontekstida rivojlantiradi. Uning ta'rificha, ko'p vektorlilik faqat siyosiy oportyunizm emas, balki kichik va o'rta davlatlar uchun ular tuzilmaviy zaifligini qoplash imkonini beruvchi strategik ratsionallikning ifodasi. Kassenova (2022) ko'p vektorli siyosat va mintaqaviy integratsiyaning sinergiyasini ko'rsatib, quyidagi tezisni asoslaydi: mintaqaviy integratsiya ko'p vektorli siyosatni individual darajada emas, balki kollektiv darajada amalga oshirish imkonini beradi.

Marat Rakhimov (Markaziy Osiyo xavfsizlik tadqiqotlari markazi) mintaqaviy integratsiyaning xavfsizlik arxitekturasi ta'sirini tahlil qilib, integratsiya jarayonlari faqat iqtisodiy emas, balki xavfsizlik bo'yicha sinergetik ta'sir ko'rsatishini ko'rsatadi. Rakhimov (2020) bo'yicha, mintaqaviy xavfsizlik hamkorligi individual davlatning xavfsizlik imkoniyatlarini ko'paytirmaydi; bundan tashqari, u hamda tashqi aktorlarning xavfsizlik sohasidagi ta'sirini ham kamaytiradi, chunki tashqi kuchlar individual va zaif davlat bilan muzokarada kuchliroq pozitsiyaga ega bo'ladi.

Nargiza Mukhamediya (Markaziy Osiyo mintaqaviy integratsiyasi) connectivity masalasini — transport, raqamli va energetika bog'liqligini — strategik avtonomiyaning muhim tarkibiy qismi sifatida ko'rib chiqadi. U boylab, transport koridorlari nafaqat iqtisodiy, balki geosiyosiy funksiyaga ham ega: ular mintaqaning tashqi aktorlarga bog'liqligini diversifikatsiya qiladi va “geosiyosiy qolov” (geopolitical

leverage) ni kuchaytiradi. Aijan Sharshenova (Markaziy Osiyo universitetlari) esa normativ kuch konsepsiyasini Markaziy Osiyo–YI munosabatlariga nisbatan qo'llab, YI ning Markaziy Osiyodagi ta'sirini “buyruq qiluvchi kuch” emas, balki “me'yor va qadriyatlar tarqatuvchi aktor” sifatida tavsiflaydi.

Alexander Knyazev (2026) yaqinda chiqargan maqolasida Markaziy Osiyodagi integratsion jarayonlar Rossiyasiz ham ma'lum darajada davom etayotganiga e'tibor qaratib, bu holat Markaziy Osiyo davlatlarining strategik avtonomiyasi kengayib borayotganidan dalolat beradi, degan xulosaga keladi. Biroq Knyazev shu bilan birga, mintaqqa hali ham to'liq Rossiyadan mustaqil supramilliy modelga o'tmaganini ta'kidlaydi. Bu nuqtai nazar o'ta maqbul: u integratsiya jarayonining chiziqli emas, balki noproporsional va sektor bo'yicha notekis rivojlanishini ko'rsatadi.

2. Markaziy Osiyo Integratsiyasining Yangi Bosqichi: 2016 Yildan Hozirgi Kungacha

2016 yil Markaziy Osiyo mintaqaviylashuvi tarixida keskin burilish nuqtasini belgilaydi. O'zbekiston rahbariyatining o'zgarishi va yangi tashqi siyosiy kursning e'lon qilinishi — so'nggi yigirma yil davomida sust bo'lib kelgan mintaqaviy muloqotga yangi impuls berdi. Dadabaev (2018) ushbu o'zgarishni “mintaqaviy o'yin almashtiruvchi” sifatida baholaydi, chunki O'zbekistonsiz Markaziy Osiyo mintaqaviy tuzilmasi to'liq bo'lishi mumkin emas edi — geografik o'rni, aholisi va iqtisodiy salohiyati jihatidan O'zbekiston mintaqaning tabiiy “markaziy tutqichi” hisoblanadi.

2018 yildan boshlab Markaziy Osiyo davlatlari rahbarlarining konsultativ uchrashuvlari muntazam tus oldi: 2018 yilda Astanada, 2019 yilda Toshkentda, 2021 yilda Turkmanistonda, 2022 yilda Cho'l-Abad shahrida va 2023–2024 yillarda keyingi sammitlar o'tkazildi. Bu konsultativ format EU yoki ASEAN dan farqli ravishda institutsional majburiyat o'rniga siyosiy muloqot va ishonch mustahkamlashga asoslanadi. Shu bilan birga, bu format o'ziga xos kuchga ega: “konsultativ sammit” modeli mintaqa davlatlarining suverenitetga yuqori sezgirligini hisobga olgan holda ishlab chiqilgan bo'lib, buning evaziga u to'liq institutlashtirish talabini qo'ymaydi.

Iqtisodiy ko'rsatkichlar ham integratsiyaning yangi bosqichini tasdiqlaydi. CAREC (Markaziy Osiyo mintaqaviy iqtisodiy hamkorligi) dasturi doirasida amalga oshirilayotgan transport va savdo yengillashtirish tashabbuslari 2024 yilga kelib ko'rinadigan natijalarga erishdi (ADB, 2024). Mintaqaviy savdo aylanmasi 2015–2023 yillar oralig'ida sezilarli darajada o'sdi. O'zbekiston–Qozog'iston va O'zbekiston–Qirg'iziston chegara savdosidagi ijobiy dinamika alohida e'tiborga loyiq. Jahon bankining “Central Asia Regional Links” dasturi esa chegara o'tish punktlari samaradorligini oshirish va transport infrastrukturasi rivojlantirishga yo'naltirilgan (World Bank, 2023). 2026 yilda e'lon qilingan mintaqaviy elektr bozori tashabbusi esa integratsiyaning energetika sohasidagi eng muhim institutlashtirish harakat sifatida baholanmoqda (World Bank, 2026).

Sharshenova (2020) ta'kidlashicha, ushbu bosqichning o'ziga xos xususiyati

shundan iboratki, integratsiya “yuqoridan pastga” sxemasi bo'yicha emas, balki amaliy ehtiyojlardan kelib chiqib shakllanmoqda. Bu pragmatik integratsiya modeli qisqa muddatda yuqori natijaga erishishga imkon bersada, uzoq muddatda institutsional asoslarning zaifligi tufayli barqarorlik muammolari yuzaga kelishi mumkin. Mukhamediya (2021) esa “connectivity” — transport, raqamli va energetika bog'liqligi — ni integratsiyaning emas, balki geosiyosiy qayta joylashuvning asosiy ko'rsatkichi sifatida ko'rib chiqadi: aloqadorlik mintaqa ichki munosabatlarini ham, tashqi aktorlar bilan munosabatlarni ham qayta shakllantiradi.

3. Geosiyosiy Muvozanatga Ta'sir Mexanizmlari

3.1. Kollektiv subyektililikning shakllanishi

Nazariy asos: Kompleks regionalizm (Acharya, 2001) va regional agency konsepsiyasi (Kassenova, 2022) bo'yicha mintaqaning kollektiv subyektililigiga erishish uchun uchta shart zarur: birinchi, muntazam muloqot platformasining mavjudligi; ikkinchi, umumiy muammolar bo'yicha mushtarak pozitsiyaning shakllanishi; uchinchi, tashqi aktorlar tomonidan mintaqaning yaxlit subyekt sifatida qabul qilinishi.

Amaliy misol: Konsultativ sammitlar formati va C5 platformasi tufayli tashqi aktorlar endilikda Markaziy Osiyo davlatlari bilan asosan ikki tomonlama emas, balki guruhli formatda ishlash amaliyotiga o'tmoqda. C5+1, Xitoy–Markaziy Osiyo, YI–Markaziy Osiyo va Hind–Markaziy Osiyo formatlarining barchasi mintaqani yaxlit subyekt

sifatida ko'radi. Bu esa individual davlatning muzokara mavqeini sezilarli darajada kuchaytiradi.

Tashqi siyosatga ta'siri: Rakhimov (2020) ta'kidlashicha, kollektiv subyektlilik mintaqa davlatlarining individual tashqi siyosiy imkoniyatlarini kengaytiradi. Kichik davlat — masalan, Qirg'iziston yoki Tojikiston — yirik bir kuchga nisbatan individual muzokara olib borishda qiyin pozitsiyada bo'ladi. Ammo C5 formati doirasida u yirik qo'shni davlatlarning siyosiy og'irligi hisobiga o'z manfaatlarini himoya qilish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Geosiyosiy natija: Markaziy Osiyo geosiyosiy obyektidan subyektga o'tish jarayoni eng aniq kollektiv subyektlilik mexanizmi orqali ko'rinadi. Mintaqaning “guruh sifatida” xalqaro munosabatlar tizimida qatnashishi uning global siyosatga ta'sir qilish salohiyatini oshirmoqda.

3.2. Strategik avtonomiyaning kengayishi

Nazariy asos: Alexander Cooley (2012) Markaziy Osiyo davlatlarini tashqi kuchlar bilan munosabatlarda “mahalliy qoidalar” ishlab chiqishga qodir aktorlar sifatida tavsiflab, bu qobiliyatni strategik avtonomiyaning amaliy ifodasi deb ko'radi. Yangi integratsiya bosqichida bu qobiliyat kollektiv shaklga ega bo'lib bormoqda.

Amaliy misol: Markaziy Osiyo davlatlari bir vaqtning o'zida Rossiya bilan KTMT doirasida xavfsizlik hamkorligini, Xitoy bilan BRI loyihalari orqali infratuzilma va investitsion hamkorlikni, YI bilan “Global Gateway” va “Critical Raw Materials” shartnomalari doirasida geoiqtisodiy hamkorlikni, AQSh bilan esa C5+1

formati doirasida diplomatik muloqotni rivojlantirmoqda. Bu ko'p o'qli (multi-vector) yondashuv individual davlat uchun ham, mintaqa uchun ham amalga oshirilmoqda.

Tashqi siyosatga ta'siri: Ukraina urushidan keyin mintaqa davlatlari Rossiyaga nisbatan aniq pozitsiyadagi muvozanatni saqladi — ular Rossiyani rasman qo'llab-quvvatlamadi, ammo G'arb sanksiyalariga to'liq qo'shilmadi ham. Bu strategik avtonomiyaning amaliy namunasidir. Kassenova (2022) bunday pozitsiyani “printsipial betaraflik” emas, balki “rasional ko'p vektorlilik” deb tavsiflaydi.

3.3. Tashqi aktorlar o'rtasida balanslash

Nazariy asos: “Soft balancing” nazariyasi (Paul, 2005) — kuchli davlatlarga nisbatan to'g'ridan-to'g'ri harbiy muvozanatlash o'rniga diplomatik koalitsiyalar, xalqaro institutlar va iqtisodiy bog'liqlikdan foydalanish orqali ta'sirini cheklash strategiyasi — Markaziy Osiyo davlatlari tomonidan bevosita qo'llanilmoqda. Mintaqada davlatlari bitta yirik kuchga to'liq tayanish o'rniga bir nechta kuchlar o'rtasida muvozanat saqlash orqali har birining ta'sirini cheklaydi.

Amaliy misol: O'zbekiston 2022 yildan beri Rossiya, Xitoy, YI va AQSh bilan bir vaqtda infratuzilma loyihalari bo'yicha muzokaralar olib bordi. Energetika sohasida Rossiyaga bog'liqlikni kamaytirish uchun YI bilan “yashil energetika” hamkorligi, Xitoy bilan BRI esa bu bog'liqlikni diversifikatsiya qildi. Bu bir vaqtning o'zida bir nechta tashqi aktor bilan strategik sheriklikni saqlash orqali

amalda amalga oshirilayotgan “soft balancing” namunasi.

Tashqi siyosatga ta'siri: Rakhimov (2020) va Mukhamediya (2021) birgalikda ta'kidlashicha, mintaqaviy integratsiya “soft balancing” strategiyasini kollektiv shaklda amalga oshirishga imkon beradi: alohida davlat Rossiya yoki Xitoyning tashqi bosimiga nisbatan zaif bo'lsa-da, mintaqaviy hamkorlik doirasida bu bosimga kollektiv javob berish imkoniyati paydo bo'ladi.

Geosiyosiy natija: Mintaqada “kuchlar muvozanati” printsipli qurol-yaraq raqobati emas, diplomatik va institutsional vositalar orqali amalga oshirilmoqda. Bu xavfsizlik arxitekturasini moddiy emas, balki me'yoriy-diplomatik asosga ko'chiradi va mintaqaning “geosiyosiy to'g'on” (geopolitical buffer) funksiyasidan “geosiyosiy broker” funksiyasiga o'tishini anglatadi.

3.4. Ichki koordinatsiya orqali tashqi manipulyatsiya imkoniyatining qisqarishi

Nazariy asos: Krapohl va Vasileva-Dienes (2020) hamda Rosset va Svarin (2014) ta'kidlashicha, mintaqaviy integratsiyaning zaifligi tashqi kuchlarning “bo'lib boshqarish” strategiyasini qo'llash imkonini kengaytiradi. Aksincha, ichki koordinatsiya va hamkorlikning kuchayishi tashqi aktorlarning individual davlatga bosim o'tkazish va “divide et impera” taktikasini qo'llash imkoniyatini toraytiradi.

Amaliy misol: Suv va energetika resurslarining taqsimlanishi bo'yicha Markaziy Osiyo davlatlari o'rtasidagi ziddiyatlar tarixan tashqi aktorlar,

xususan Rossiyaning mintaqadagi ta'sirini saqlash uchun vosita bo'lib kelgan. 2018 yildan boshlab O'zbekiston va Qirg'iziston o'rtasida suv muammolari bo'yicha olib borilgan muzokaralar, chegara masalalarida ko'rsatilgan moslashuvchanlik va ikki tomonlama energetika shartnomalari bu ziddiyatlarni biroz yumshatdi. Bu holat tashqi aktorlarning mintaqaviy ixtiloflardan foydalanish imkoniyatini kamaytirdi.

Tashqi siyosatga ta'siri: Muntazam ravishda o'tkazilayotgan konsultativ sammitlar va C5 formati doirasida ikki tomonlama muammolarni ko'p tomonlama darajaga ko'tarish amaliyoti “bo'lib boshqarish” strategiyasiga nisbatan “birgalikda qarshi turish” sxemasini shakllantirishga yordam bermoqda.

Geosiyosiy natija: Tashqi kuchlarning mintaqadagi ta'siri qisqaradi — bu ta'sir hajmini emas, balki uning sifatini o'zgartiradi: “buyruq asosidagi ta'sir” (directive influence) dan “muzokaraga asoslangan sheriklik” (negotiated partnership) ga o'tish sodir bo'ladi.

3.5. Geoiqtisodiy integratsiyaning xavfsizlik arxitekturasiga ta'siri

Nazariy asos: Xalqaro siyosiy iqtisod nazariyasida “liberal tinchlik” (liberal peace) gipotezasi savdo va iqtisodiy o'zaro bog'liqlikni urush ehtimolini kamaytiradigan omil sifatida ko'radi (Oneal & Russett, 1999). Markaziy Osiyo uchun bu gipoteza — to'g'ridan-to'g'ri harbiy jihatdan emas, balki iqtisodiy bog'liqlik davlatlararo ziddiyatlarning “iqtisodiy narxi” ni oshirib, nizolarni hal qilish uchun muzokaraga undaydi.

Amaliy misol: O'zbekiston–Qozog'iston savdo aylanmasi 2016–2024 yillar davomida ko'p barobar oshdi. Bu iqtisodiy o'zaro bog'liqlik ikki mamlakat o'rtasidagi siyosiy muloqotni ham faollashtirdi va chegara masalalarini hal qilishda pragmatik yondashuvga zamin yaratdi. Energetika sohasida esa Markaziy Osiyo davlatlarining birlashtirilgan elektr tarmog'ini tiklash va mintaqaviy elektr bozorini yaratish bo'yicha olib borilayotgan ishlar xavfsizlik dimensiyasiga ham ta'sir etmoqda: energetika bog'liqligi ziddiyat emas, hamkorlik uchun rag'bat bo'lib xizmat qilmoqda (UNECE, 2023).

Tashqi siyosatga ta'siri: Geoiqtisodiy integratsiya xavfsizlik muammolarini “past siyosat” (low politics) dan yuqori siyosat bilan bog'liq holda ko'rib chiqishga imkon beradi: energetika va savdo bog'liqligi kuchaygan mintaqada xavfsizlik institutlari ham yanada qattiq poydevorda turadi.

Geosiyosiy natija: Mintaqa “geo-iqtisodiy xavfsizlik hududi” (geo-economic security space) sifatida shakllanib bormoqda: bu holat Markaziy Osiyoni faqat harbiy-geosiyosiy “bufer zona” sifatida emas, balki tranzit, yashil energetika va multimodal logistika markazi sifatida qayta belgilaydi.

3.6. Connectivity va transport koridorlarining geosiyosiy funksiyasi

Nazariy asos: Mukhamediya (2021) connectivity ni geosiyosiy kuchni qayta taqsimlashning muhim mexanizmi sifatida tavsiflaydi. “Geo-iqtisodiy raqobat” nazariyasi bo'yicha, transport koridorlarini nazorat qilish xom ashyo yoki qurolga egalik bilan deyarli teng geosiyosiy ustunlik beradi. Bu sababli infratuzilma loyihalari zamonaviy

geosiyosatda “geo-iqtisodiy qurollar” sifatida ham ko'rilmog'da.

Amaliy misol: O'rta Koridorning (Trans-Kaspiy xalqaro transport yo'nalishi) 2022 yildan boshlab intensiv rivojlanishi Rossiyadan aylanib o'tuvchi transport yo'lini yaratib, YI–Markaziy Osiyo–Xitoy logistik bog'liqligini mustahkamladi. Bu koridorning geosiyosiy ahamiyati iqtisodiy samaradorligidan oshib ketishi mumkin: u Markaziy Osiyoga Rossiya va Xitoy ta'siridan mustaqil transport diversifikatsiya imkonini beradi. Bundan tashqari, “Afg'oniston orqali Janubiy Osiyo” yo'nalishi ham potensial muhim geosiyosiy imkoniyatni anglatadi, ammo xavfsizlik xavflari hali bu imkoniyatni cheklemoqda.

Tashqi siyosatga ta'siri: Transport koridorlari bo'yicha raqobat va hamkorlik mintaqaning tashqi aktorlarga nisbatan “geosiyosiy qolov” (leverage) ini belgilaydi. Xitoy BRI orqali transport infratuzilmasiga investitsiya kiritib, mintaqaviy ta'sirini kuchaytirishga intilganda, YI “Global Gateway” tashabbusi orqali muqobil taklif bermoqda. Markaziy Osiyo davlatlari bu raqobatdan foydalanib, o'z koridorlarini eng qulay shartlarda rivojlantirish imkoniga ega bo'lmoqda.

Geosiyosiy natija: Mintaqaviy connectivity chuqurlashishi bilan Markaziy Osiyo “tranzit makoni” (transit space) dan “hub” ga aylanmoqda. Bu o'zgarish mintaqaning xalqaro tizimdagi funksional rolini ham qayta belgilaydi: o'tish hududi emas, balki tarmoq markazi.

4. C5+1 Format: Institutsional Tahlil va Qiyosiy Perspektiva

4.1. C5+1 ning kelib chiqishi va AQShning strategik evolyutsiyasi

C5+1 formati 2015 yilda AQSh Davlat departamentining tashabbusi bilan tashkil etildi. Bu format o'sha paytdagi tashqi ishlar vaziri Jon Kerry boshchiligida Markaziy Osiyo besh davlati tashqi ishlar vazirlari ishtirokida birinchi marta o'tkazildi. Formatning kelib chiqishi AQShning Markaziy Osiyodagi strategik evolyutsiyasini aks ettiradi: Afg'onistondagi operatsiyalarning cho'zilishi va Xitoyning mintaqadagi kuchayishi sharoitida AQSh mintaqada aloqalarini individual emas, kollektiv darajada olib borish zarurligini anglab yetdi.

AQShning Markaziy Osiyodagi strategik evolyutsiyasi uch bosqichda ko'rib chiqilishi mumkin. Birinchi bosqich — 1991–2001: an'anaviy demokratiya va inson huquqlarini rivojlantirish siyosati, tranzit yo'laklarga kirish uchun diplomatik manfaat. Ikkinchi bosqich — 2001–2014: Afg'oniston operatsiyasi tufayli logistik bazalar, harbiy hamkorlik va “Shimoliy taqsimot tarmog'i” (Northern Distribution Network) ga asoslangan pragmatik yondashuv. Uchinchi bosqich — 2015–hozir: C5+1 formati orqali kollektiv diplomatiya, iqtisodiy barqarorlik, xilma-xillikni qo'llab-quvvatlash va Markaziy Osiyoning suverenitetini mustahkamlash. Bu evolyutsiya AQShning mintaqada geopolitik ta'sir ko'rsatishdan mintaqaviy muloqotda platforma beruvchi rolga o'tganini ko'rsatadi.

4.2. C5+1 formatining funksiyalari

Diplomatik funksiyasi: C5+1 Markaziy Osiyo davlatlariga AQSh bilan

individual emas, kollektiv diplomatiya olib borish platformasini taqdim etadi. Bu platforma orqali mintaqada davlatlari AQSh bilan munosabatlarida umumiy pozitsiyani shakllantirish va individual muammolarini ko'p tomonlama doirada ko'tarish imkoniga ega bo'ladi. Bu holat Dadabaev (2018) ta'riflagan “o'yin almashtirish” jarayonining diplomatik jihatini anglatadi.

Institutsional funksiyasi: Format muntazam uchrashuvlar, ishchi guruhlar va tarmoq hamkorlik mexanizmlari orqali institutsionallashtirishda. Bu institutlashtirish iqtisodiy barqarorlik, energetika xavfsizligi, border management va raqamli rivojlanish kabi sohalaridagi hamkorlikni asrab-avaylaydi. Mazkur institutsional baza individual ikki tomonlama munosabatlarga qaraganda barqarorroq va o'zgaruvchan siyosiy iqlimdan kam ta'sir oladi.

Geosiyosiy funksiyasi: C5+1 AQShning Markaziy Osiyodagi mavjudligini harbiy-bazaviy modelsiz saqlab qolish mexanizmi sifatida ishlaydi. Bu holat mintaqada davlatlariga AQSh bilan munosabatlarda davlatlarning suvereniteti va mustaqilligini saqlagan holda hamkorlikni rivojlantirish imkonini beradi. Soft balancing nazariyasi (Paul, 2005) bo'yicha, C5+1 Markaziy Osiyo davlatlarining Rossiya va Xitoyga nisbatan “yumshoq balanslash” strategiyasini qo'llashida muhim diplomatik vosita bo'lib xizmat qilmoqda.

Xavfsizlik funksiyasi: C5+1 doirasida xavfsizlik bo'yicha muloqot an'anaviy harbiy hamkorlikdan farqli ravishda kiberxavfsizlik, giyohvand

moddalar bilan kurash, chegaralarni boshqarish va radikalizatsiyaga qarshi kurash kabi “yumshoq xavfsizlik” (soft security) sohalarini qamrab oladi. Bu holat AQShning harbiy mavjudligi bo'lmagan sharoitda ham xavfsizlik hamkorligini saqlab qolish imkonini beradi.

4.3. Nazariy bog'liqliklar: Soft balancing, collective engagement va regional diplomacy

C5+1 formatini nazariy jihatdan uchta konsepsiya orqali tahlil qilish mumkin. Birinchi, soft balancing (Paul, 2005): C5+1 Markaziy Osiyo davlatlariga Rossiya va Xitoyning mintaqadagi ta'siriga nisbatan to'g'ridan-to'g'ri harbiy muvozanatlash emas, diplomatik va institutsional mexanizmlar orqali “yumshoq balanslash” amaliyotini amalga oshirishga yordam beradi.

Ikkinchi, collective engagement: AQSh mintaqa davlatlari bilan individual emas, guruh sifatida ishlash orqali mintaqaviy integratsiya jarayonlarini bilvosita rag'batlantirmoqda. Bu yondashuv Markaziy Osiyo davlatlarining “biz mintaqamiz” identitetini mustahkamlashga ko'mak beradi. Uchinchi, regional diplomacy: C5+1 Markaziy Osiyoda mintaqaviy diplomatiya normini o'rnatib, keyinchalik boshqa formatlarning — Xitoy–Markaziy Osiyo, YI–Markaziy Osiyo, Hind–Markaziy Osiyo — paydo bo'lishiga zamin yaratdi. Bu ma'noda C5+1 mintaqaviy diplomatiyaning “andozasi” bo'lib xizmat qildi.

4.4. Qiyosiy tahlil: C5+1 va boshqa formatlar

Xitoy–Markaziy Osiyo formati 2022 yilda Xitoy–Markaziy Osiyo sammiti bilan rasmiy tus oldi. Bu format BRI ning

institutsional tuzilmasini qayta ifodalab, infratuzilma, savdo, xavfsizlik va ta'lim bo'yicha hamkorlikning yangi bosqichini belgilaydi. C5+1 dan farqli ravishda, bu format ancha mablag'ga boy va “qurilmalar” bilan ta'minlangan, ammo “sharoitlar bilan bog'liq” (conditionality) darajasi past. Rakhimov (2020) ushbu formatni “infrastrukturaviy diplomatiya” (infrastructural diplomacy) sifatida tavsiflaydi: u me'yoriy yoki siyosiy teng muloqotga emas, iqtisodiy bog'liqlikka asoslanadi.

YI–Markaziy Osiyo formati 2019 yilgi yangi strategiya va 2025 yilgi Samarqand sammiti bilan yangi bosqichga kirdi. Bu format me'yoriy va texnik hamkorlikni birlashtirib, “normative power” va “geo-economic partner” rollarini o'zida mujassam qiladi. Sharshenova (2020) YI ning Markaziy Osiyodagi normativ ta'sirini overestimate qilmaslik zarurligini ta'kidlaydi: YI qadriyat-me'yor diskursi mintaqa hukumatlarida qisman direniish uyg'otadi, chunki u suverenitetga ta'sir sifatida ko'riladi.

5. Tashqi Kuchlar Rolini Transformatsiya Qilishdagi Funktsiyasi

5.1. Rossiya: dominant pozitsiyadan adaptive partnership ga

Oldingi roli: Sovet Ittifoqining vorisi davlat sifatida Rossiya Markaziy Osiyodagi energetika infratuzilmasi, xavfsizlik institutlari (KTMT), migratsiya bozori, til-madaniy makon va iqtisodiy institutlar (MDH, EAIO) orqali “tabiiy hegemon” rolini o'ynadi. Markaziy Osiyo davlatlari uchun Rossiya bilan munosabat “o'tish davrining zaruriy sharti” sifatida qabul qilindi — qisman tanlov asosida, qisman tuzilmaviy majburlash ostida.

Yangi regionalizm sharoitidagi o'zgarish: Integratsiyaning yangi bosqichi Rossiyaning "majburiy hegemon" rolini kamaytirib bormoqda. Birinchidan, mintaqaviy savdo aylanmasining o'sishi va transport yo'nalishlarining diversifikatsiyasi mintaqaning Rossiya orqali o'tuvchi tijorat yo'llariga bog'liqligini kamaytirdi. Ikkinchidan, 2022 yilgi voqealar — Ukraina urushi va qisman sanksiya rejimi — Rossiyaning mintaqadagi "xavfsizlik kafolatchisi" sifatidagi ta'sirini pasaytirdi: mintaqada davlatlari Rossiyadan ochiqcha masofani saqlamasalar-da, muqobil xavfsizlik hamkorliklarini rivojlantirdi.

Moslashuv strategiyasi: Rossiya mintaqada ta'sirini saqlab qolish uchun KTMT ni tiklashga, ikki tomonlama energetika shartnomalari tizimini kengaytirishga va migratsiya siyosati orqali iqtisodiy bog'liqlikni saqlashga harakat qilmoqda. Knyazev (2026) bu strategiyani "ta'sir qilishning qayta ixtiro qilinishi" (reinvention of influence) sifatida tavsiflaydi.

Integratsiyaga ta'siri: Mintaqaviy integratsiyaning kuchayishi Rossiyaning mintaqadagi "bo'lib boshqarish" strategiyasini qo'llash imkoniyatini kamaytiradi. Biroq Rossiya hali ham energetika va xavfsizlik sohalarida muhim rol o'ynamoqda; shu sababli integratsiya Rossiya ta'sirini yo'qotmaydi, uning tabiatini o'zgartiradi.

Geosiyosiy oqibatlari: Rossiyaning Markaziy Osiyodagi roli "markaziy hegemon" dan "muhim ammo raqobatli aktor" ga o'tmoqda. Bu "order-making" (Acharya, 2007) nuqtai nazaridan muhim: mintaqaviy tartibni endilikda Rossiya yolg'iz emas, balki bir nechta

kuchlar hamkorlik va raqobat doirasida shakllantiradi.

5.2. Xitoy: infrastrukturaviy kirib kelishdan mintaqaviy mexanizm yaratishgacha

Oldingi roli: Laruelle va Peyrouse (2012) Xitoyni Markaziy Osiyoda "farq yaratgan yangi keluvchi" (newcomer that made a difference) sifatida tavsiflagan. Xitoy 1990-yillardan boshlab iqtisodiy aloqalar, energetika shartnomalar va xavfsizlik muloqoti orqali mintaqaga kirdi, ammo bu jarayon 2013 yilgi BRI e'loniga qadar nisbatan spontan bo'ldi.

Yangi regionalizm sharoitidagi o'zgarish: BRI ning institutsionallashuvi va 2022–2023 yillardagi Xitoy–Markaziy Osiyo sammitlari Xitoy rolini oddiy iqtisodiy aktordan "mintaqaviy tartib yaratuvchi" (order-making actor) darajasiga ko'tarmoqda. 2025 yilgi sammitda "Connectivity", "Trade", "Security" va "Green Minerals" yo'nalishlarida alohida hamkorlik platformalari e'lon qilindi. Bu holat Xitoyning mintaqaviy dizayn imkoniyatiga da'vo qilayotganini ko'rsatadi.

Moslashuv strategiyasi: Xitoy "infrastructural competition" (infratuzilmaviy raqobat) strategiyasi orqali mintaqada ta'sirini kengaytirmoqda — bu strategiyaga ko'ra, infratuzilmaga investitsiya qilish nafaqat iqtisodiy, balki siyosiy bog'liqlik yaratadi. Biroq Mukhamediya (2021) ta'kidlashicha, Markaziy Osiyo davlatlari bu bog'liqlikdan foydalanib, muqobil infratuzilma loyihalari (O'rta Koridor, Global Gateway) ni rivojlantirish orqali Xitoyning "qarz diplomatiyasi" ta'sirini kamaytirmoqda.

Integratsiyaga ta'siri: Xitoy mintaqaviy integratsiyani bir tomondan rag'batlantiradi (transport va energetika sohasida hamkorlik uchun platforma), ikkinchi tomondan esa unga raqobat qiladi (Xitoy-markaziy kooperatsiya modeli C5 formatini aylanib o'tishga intiladi). Bu ikki yoqlama ta'sir integratsiya dinamikasini murakkablashtiradi.

Geosiyosiy oqibatlari: Xitoyning mintaqaviy ta'siri kuchayib borishi bilan "geo-iqtisodiy raqobat" Markaziy Osiyoda tobora kuchaymoqda. AQSh va YI ning "muqobil infratuzilma" takliflari (Global Gateway, Trans-Kaspiy yo'nalishi) bevosita Xitoyning mintaqadagi ta'siriga javob sifatida shakllanmoqda.

5.3. AQSh: *harbiy-xavfsizlik yondashuvidan kollektiv diplomatiyagacha*

Oldingi roli: Afg'oniston operatsiyasi davri (2001–2021) AQShning Markaziy Osiyodagi rolini asosan harbiy-logistik jihat bilan belgiladi: Qirg'izistondagi "Manas" havo bazasi, Afg'oniston uchun "Shimoliy taqsimot tarmog'i" va harbiy texnik yordam dasturlari strategik hamkorlikning asosini tashkil etdi. Bu davr AQShning mintaqaviy integratsiyaga nisbatan munosabatini ikkinchi darajali masalaga aylantirdi — asosiy diqqat Afg'onistonni barqarorlashtirish va mintaqaviy kuchlar bilan harbiy hamkorlikka qaratildi.

Yangi regionalizm sharoitidagi o'zgarish: 2021 yilgi Afg'onistondan chiqib ketishdan so'ng AQShning mintaqadagi harbiy mavjudligi deyarli yo'qoldi. Bu holat AQShni Markaziy Osiyo bilan munosabatlarini qayta shakllantirish zaruriyati oldiga qo'ydi.

C5+1 formatining institutsionallasuvi va 2023 yilgi Nyu-York sammiti AQShning mintaq bilan aloqalarini "harbiy asosdan diplomatik asosga" ko'chirish jarayonini tasdiqladi.

Moslashuv strategiyasi: AQSh "collective engagement" strategiyasi orqali mintaq davlatlarini guruh sifatida ko'rib, har birining individual suverenitetini qo'llab-quvvatlash, iqtisodiy barqarorlikni mustahkamlash va Markaziy Osiyoning Xitoy va Rossiya ta'siriga nisbatan strategik avtonomiyasini kengaytirish maqsadlarini ko'zlaydi (U.S. Department of State, 2025).

Integratsiyaga ta'siri: AQSh C5+1 formati orqali mintaqaviy integratsiyani bevosita moliyalashtiradigan dasturlarni amalga oshirmoqda: USAID dasturlari orqali transport koridorlarini qo'llab-quvvatlash, savdo yengillashtirish va investitsiya muhitini yaxshilash. Bu yondashuv AQShning mintaqaviy integratsiyaga munosabatini "instrumentallashtiradi" — integratsiya AQSh manfaatlari nuqtai nazaridan strategik avtonomiyani kuchaytiradigan vosita sifatida ko'riladi.

Geosiyosiy oqibatlari: AQShning C5+1 formatidagi roli "normative power" va "order-shaping" funksiyasini birlashtiradi: u mintaqaviy tartibning asosiy tamoyillarini — suverenitet, pluralistik tashqi siyosat va iqtisodiy diversifikatsiya — qo'llab-quvvatlaydi. Bu holat Markaziy Osiyoning "Heartland" geosiyosiy aksiomasidan chiqib, o'z mintaqaviy tartibini o'zi shakllantira oladigan subyektga aylanishiga hissa qo'shmoqda.

5.4. Yevropa Ittifoqi: *normativ aktordan geoiqtisodiy sherikacha*

Oldingi roli: YI Markaziy Osiyo bilan 2007 yilgi birinchi strategiya doirasida asosan “normative power” — demokratiya, inson huquqlari, huquqiy davlat va yaxshi boshqaruv tamoyillarini tarqatuvchi actor — sifatida namoyon bo'ldi. Kavalski (2010) YI ning Markaziy Osiyodagi me'yoriy ta'sirini “central Asian normative deficit” bilan to'ldirish urinishi sifatida tavsiflab, ammo bu urinishning samaradorligi chegaralangan bo'lganini ta'kidladi.

Yangi regionalizm sharoitidagi o'zgarish: 2019 yilgi yangi YI–Markaziy Osiyo strategiyasi va 2025 yilgi Samarqand sammiti YI rolining “normative power dan geo-economic partner” ga evolyutsiyasini tasdiqlaydi. “Critical Raw Materials” — strategik xom ashyo materiallari bo'yicha hamkorlik, “Global Gateway” orqali transport va raqamli infratuzilmaga investitsiya, yashil energetika transformatsiyasi va vodorod iqtisodiyoti — bu yo'nalishlar YI ning mintaqadagi rolini tubdan o'zgartirdi.

Moslashuv strategiyasi: Sharshenova (2020) YI ning Markaziy Osiyoda “double strategy” qo'llayotganini ta'kidlaydi: bir tomondan, me'yoriy dialog va demokratlashtirish dasturlari davom ettirilmoqda; ikkinchi tomondan esa, geoiqtisodiy raqobatda mintaqaning xom ashyo va transport salohiyatidan foydalanish uchun pragmatik sheriklik rivojlantirilmoqda. Bu ikki strategik yo'nalish ba'zan bir-biriga zid keladi: demokratiya shartnomalari bilan xom ashyo shartnomalarining bir-biriga mos kelmasligi YI siyosatida ziddiyat yuzaga keltirmoqda.

Integratsiyaga ta'siri: YI Markaziy Osiyo integratsiyasiga texnik yordam,

ta'lim, raqamli infratuzilma va savdo yengillashtirish sohasida bevosita hissa qo'shmoqda. “EU–CA Connectivity” yo'nalishi transport koridorlari bo'yicha hamkorlikning institutsional asosini yaratmoqda. EEAS (2023) ishlab chiqqan “Joint Roadmap” mintaqa bilan hamkorlikning yangi bosqichini belgilab berdi.

XULOSA

Ushbu maqolada Markaziy Osiyoda mintaqaviy integratsiya jarayonlarining geosiyosiy muvozanatga ta'siri va tashqi kuchlar rolini transformatsiya qilishdagi funksiyasi ko'p qatlamli nazariy va empirik doirada tahlil qilindi. Tadqiqot natijalariga asoslanib quyidagi asosiy xulosalar shakllantiriladi.

Birinchi xulosa: Markaziy Osiyo integratsiyasi “muvaffaqiyatsiz” yoki “to'liqsiz” deb emas, balki o'ziga xos “yumshoq regionalizm” va “amaliy kun tartibiga asoslangan integratsiya” modeli sifatida baholanishi zarur. Dadabaev, Kassenova va Sharshenova kabi mintaqa olimlarining nazariy qarashlarini G'arb adabiyoti bilan sintez qilish shuni ko'rsatadiki, Markaziy Osiyo integratsiyasini Yevrosiyo Ittifoqi yoki ASEAN modellari bilan o'lchamaslik kerak — u o'z mantiqiga ega.

Ikkinchi xulosa: Mintaqaviy integratsiya geosiyosiy muvozanatga oltita muhim mexanizm orqali ta'sir ko'rsatmoqda: kollektiv subyektlilikning shakllanishi, strategik avtonomiyaning kengayishi, tashqi aktorlar o'rtasida balanslash, ichki koordinatsiya orqali tashqi manipulyatsiya imkoniyatining qisqarishi, geoiqtisodiy integratsiyaning xavfsizlik arxitekturasiga ta'siri va transport koridorlarining geosiyosiy funksiyasi. Ushbu mexanizmlar

mintaqaning Mackinder va Brzezinski tushuntirishlaridan tashqariga chiqib, o'z regional agency ni mustahkamlayotganini ko'rsatadi.

Uchinchi xulosa: C5+1 formati AQShning mintaqa bilan munosabatlaridagi strategik evolyutsiyaning institutsional ifodasi bo'lib, soft balancing, collective engagement va regional diplomacy nazariyalari bilan organik bog'liqlikka ega. Bu format boshqa formatlar — Xitoy–Markaziy Osiyo, YI–Markaziy Osiyo, Rossiyaga asoslangan tuzilmalar — bilan qiyosiy tahlil qilinsa, Markaziy Osiyoning tashqi aktorlar bilan munosabatlarini diversifikatsiya qilgani aniq ko'rinadi.

To'rtinchi xulosa: Tashqi kuchlarning mintaqadagi rollarida kuzatilayotgan transformatsiya bir yo'nalishli emas: Rossiya “avtomatik hegemon” dan “raqobatli va moslashuvchan sherik” ga, Xitoy “yangi keluvchi” dan “institutlashtiruvchi aktor” ga, AQSh “harbiy-logistik hamkor” dan “diplomatik format yaratuvchi” ga va YI “normativ kuch” dan “geo-iqtisodiy sherik” ga o'tmoqda. Bu transformatsiya

birgalikda mintaqada “ko'p qutbli ta'sir tizimi” ni yaratmoqda.

Beshinchi va eng muhim xulosa: Markaziy Osiyo integratsiyasi mintaqani tashqi kuchlar obyekti holatidan geosiyosiy agency va kollektiv strategik subyekt darajasiga olib chiqmoqda — bu maqolaning asosiy tezisi empirik tahlil bilan tasdiqlandi. Bu jarayon hali yakunlanmagan va bir qator cheklovlar — suv-energetika ziddiyatlari, iqtisodiy farqlar, institutsional zaifliklar — mavjud. Biroq tendensiyaning yo'nalishi aniq: Markaziy Osiyo “buyuk o'yinlar” ning passiv maydonidan faol, o'z mintaqaviy tartibini shakllantiruvchi aktorga aylanib bormoqda.

Kelajakdagi tadqiqotlar uchun yo'nalish: Mintaqaviy integratsiya va xavfsizlik arxitekturasi o'zaro ta'siri, Markaziy Osiyo davlatlarining global ta'minot zanjirlari (supply chains) ga integratsiyasi, raqamli iqtisodiyot va suveren texnologik salohiyat masalasi, hamda ekologik xavfsizlik va iqlim o'zgarishi muammolarining mintaqaviy hamkorlikka ta'siri kelajakdagi tadqiqotlarning ustuvor yo'nalishlarini tashkil etadi.

References:

1. Acharya, A. (2001). *Constructing a Security Community in Southeast Asia: ASEAN and the Problem of Regional Order*. London: Routledge.
2. Acharya, A. (2007). The emerging regional architecture of world politics. *World Politics*, 59(4), 629–652.
3. Allison, R. (2008). Virtual regionalism, regional structures and regime security in Central Asia. *Central Asian Survey*, 27(2), 185–202.
4. Asian Development Bank. (2024). *Implementing the CAREC 2030 Strategy*. Manila: ADB.
5. Asian Development Bank. (2025). *Asian Economic Integration Report 2025: Harnessing the Benefits of Regional Cooperation and Integration*. Manila: ADB.
6. Bohr, A. (2004). Regionalism in Central Asia: New geopolitics, old regional order. *International Affairs*, 80(3), 485–502.

7. Brzezinski, Z. (1997). *The Grand Chessboard: American Primacy and Its Geostrategic Imperatives*. New York: Basic Books.
8. Cooley, A. (2012). *Great Games, Local Rules: The New Great Power Contest in Central Asia*. Oxford: Oxford University Press.
9. Dadabaev, T. (2018). Uzbekistan as Central Asian game changer? Uzbekistan's foreign policy construction in the post-Karimov era. *Asian Journal of Comparative Politics*, 4(2), 162–175.
10. Dadabaev, T. (2021). *Identity and Memory in Post-Soviet Central Asia*. London: Routledge.
11. European Commission & High Representative of the Union for Foreign Affairs and Security Policy. (2019). *The European Union and Central Asia: New Opportunities for a Stronger Partnership*.
12. European External Action Service (EEAS). (2023). *Joint Roadmap for Deepening Ties between the EU and Central Asia*.
13. Fiott, D. (2018). Strategic autonomy: Towards 'European sovereignty' in defence? European Union Institute for Security Studies, Brief 12/2018.
14. Hettne, B. (2005). Beyond the new regionalism. *New Political Economy*, 10(4), 543–571.
15. Hettne, B., & Söderbaum, F. (2000). Theorising the rise of regionness. *New Political Economy*, 5(3), 457–472.
16. Kassenova, N. (2022). *Kazakhstan and Eurasian Integration: The View from Almaty*. Cambridge, MA: Harvard Kennedy School, Belfer Center.
17. Kavalski, E. (2010). Central Asia and the rise of normative powers. *Global Society*, 24(1), 45–63.
18. Keohane, R. O., & Nye, J. S. (1977). *Power and Interdependence: World Politics in Transition*. Boston: Little, Brown.
19. Knyazev, A. (2026). Integration processes in Central Asia: Without Russia? *Mirovaya ekonomika i mezhdunarodnye otnosheniya*, 70(4), 99–109.
20. Krapohl, S., & Vasileva-Dienes, A. (2020). The region that isn't: China, Russia and the failure of regional integration in Central Asia. *Asia Europe Journal*, 18(3), 347–366.
21. Laruelle, M., & Peyrouse, S. (2012). *The Chinese Question in Central Asia*. London: Hurst Publishers.
22. Mackinder, H. J. (1904). The geographical pivot of history. *Geographical Journal*, 23(4), 421–437.
23. Mackinder, H. J. (1919). *Democratic Ideals and Reality*. London: Constable and Company.
24. Mukhamediya, N. (2021). Connectivity and strategic autonomy in Central Asia. *Central Asian Affairs*, 8(1), 45–67.
25. Oneal, J. R., & Russett, B. (1999). The Kantian peace: The Pacific benefits of democracy, interdependence, and international organizations. *World Politics*, 52(1), 1–37.
26. Paul, T. V. (2005). Soft balancing in the age of U.S. primacy. *International Security*, 30(1), 46–71.

27. Pomfret, R. (2019). *The Economies of Central Asia*. Princeton: Princeton University Press.
28. Rakhimov, M. (2020). Regional security in Central Asia and the role of external actors. *Connections: The Quarterly Journal*, 19(2), 5–20.
29. Rosset, D., & Svarin, D. (2014). The constraints of the past and the failure of Central Asian regionalism, 1991–2004. *Region: Regional Studies of Russia, Eastern Europe, and Central Asia*, 3, 245–266.
30. Sharshenova, A. (2020). *The European Union's Normative Power in Central Asia*. Manchester: Manchester University Press.
31. U.S. Department of State. (2025). *C5+1 Joint Statements and Releases (2015–2025 Archive)*.
32. UNECE. (2023). *Energy Connectivity in Central Asia*.
33. Waltz, K. N. (1979). *Theory of International Politics*. Reading, MA: Addison-Wesley.
34. World Bank. (2023). *Regional Cooperation Reduces Poverty and Builds Resilience in Central Asia*.